

چیستی و چرایی برتری زیارت امام حسین علیه السلام بر حج و عمره

حافظ نجفی *

چکیده:

در منابع روایی شیعه، روایات عدیده‌ای درباره برتری زیارت امام حسین علیه السلام بر حج و عمره به چشم می‌خورد. این حجم از روایات، که در برخی از آنها، زیارت امام حسین علیه السلام برابر با هزار حج و عمره قلمداد شده، این سؤال را پیش آورده است: منظور از برتری زیارت آن حضرت بر حج و عمره چیست. در این پژوهش روایات یادشده با هدف یافتن پاسخ این سؤال به صورت توصیفی و تحلیلی واکاوی شده است. نتیجه و برابری تحقیق آن است که اولاً این مسئله به زیارت اختصاص ندارد، بلکه اعمال بسیاری با حج و عمره مقایسه شده و چندین برابر برتر از آنها دانسته شده است؛ ثانیاً منظور از این برتری تقدم زیارت امام حسین علیه السلام بر حج و عمره مستحبی است، نه واجب؛ ثالثاً این برتری به زیارت امام حسین علیه السلام اختصاص ندارد، بلکه در زیارت دیگر امامان علیهم السلام نیز وجود دارد؛ رابعاً هدف از برتری زیارت در روایات یادشده این است که مردم را به اهمیت ولایت و رهبری ائمه علیهم السلام متوجه کند، نه اینکه از اهمیت حج بکاهد.

کلید واژگان: امام حسین علیه السلام، حج و عمره، زیارت، زائران.

*. دارای سطح ۴ حوزه علمیه و عضو گروه اخلاق و اسرار پژوهشکده حج و زیارت.

حج یکی از ارکان پنج‌گانه اسلام است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۱۸). قرآن کریم کعبه را وسیله برکت و هدایت جهانیان ﴿... مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ﴾ (آل عمران: ۹۶) و عامل قیام همگانی معرفی کرده است: ﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ﴾ (مائده: ۹۷). امیرمؤمنان علی علیه السلام کعبه را پرچم اسلام دانسته «جَعَلَهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى لِّإِسْلَامِ عِلْمًا» (شریف رضی، ۱۳۶۹ش، خطبه ۱)، و امام صادق علیه السلام تداوم دین را به وجود کعبه و برپایی حج گره زده است: «لَا يَزَالُ الدِّينُ قَائِمًا مَا قَامَتِ الْكَعْبَةُ» (حر عاملی، ۱۴۰۳ق، ج ۸، ص ۱۴). اما زیارت امام حسین علیه السلام در روایات متعدد با حج و عمره مقایسه، و برتری فوق‌العاده زیارت بر حج و عمره در آنها بیان شده است. این موضوع برای برخی این شبهه را پدید آورده است که شیعیان برای مناسک حج ارزشی قائل نیستند و زیارت امام حسین را جایگزین حج می‌دانند (عابدی، ۱۳۹۰ش، ص ۱۸۴-۱۸۶). برخی نویسندگان در پاسخ به شبهه فوق به منظور تبیین محتوای روایات و تشریح مراد از برتری زیارت بر حج و عمره دست به نگارش کتاب و مقالاتی (مانند کتاب توحید و شرک در نگاه شیعه و وهابیت، فصل سوم و چهارم، نوشته احمد عابدی و مقاله «پژوهشی در ارزش زیارت امام حسین علیه السلام» نوشته محمدی ری شهری و مقاله «تأملی در روایات مقایسه زیارت کربلا با حج و عمره» نوشته جواد جعفری) زده‌اند؛ اما همچنان ضرورت تحقیق درباره محتوای روایات یادشده و پاسخ به شبهات ایجادشده به چشم می‌خورد. هدف اصلی تحقیق، پاسخ به این سؤال است که منظور از برتری زیارت امام حسین علیه السلام بر حج و عمره چیست و این برتری در چه مواردی اثبات شده است؟

تحقیق حاضر که با روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته و بر پایه مطالعه کتابخانه‌ای است در صدد اثبات این فرضیه است که زیارت امام حسین علیه السلام بر حج و عمره مستحبی برتری دارد و این برتری مختص زیارت آن حضرت نیست.

برتری زیارت امام حسین علیه السلام بر حج و عمره در روایات

ایشان امام حسین علیه السلام در راه خداوند - که منتهی به شهادت مظلومانه آن حضرت و

اولاد و اصحاب ایشان شد- عامل بقای دین به شمار آمده (ابومخنف، ۱۴۱۷ق، ص ۱۷۲) و منزلتی رفیع و بی مانند نزد خداوند به آن حضرت بخشیده است. از جمله منزلت های امام حسین علیه السلام، که از مصادیق عنایات الهی به ایشان است، می توان به استجاب دعا زیر قبه آن حضرت و شفا در تربت و امامت در نسل آن حضرت اشاره کرد (شیخ طوسی، ۱۴۱۴ق، ص ۳۱۷؛ خزاز رازی، ۱۴۰۱ق، ص ۱۷). ارزش فوق العاده زیارت امام حسین علیه السلام، پاداش های کم نظیر و موهبت های خداوندی به زائران آن حضرت نیز در همین جهت قلمداد می شود که از جمله است: ۱. اجر صد هزار شهید (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ص ۱۸۳)؛ ۲. آمرزش گناهان گذشته و آینده زائران (همان، ۱۳۳ و ۱۳۸-۱۳۹ و ۱۸۱)؛ ۳. عنایت ویژه خداوند به زائران امام حسین علیه السلام (همان، ص ۱۳۷-۱۳۸ و ۱۷۱)؛ ۴. ثواب فوق العاده نماز نزد قبر امام حسین علیه السلام (همان، ص ۲۰۷)؛ ۵. افضلیت زیارت امام حسین علیه السلام بر حج و عمره (موضوع این مقاله).

زیارت امام حسین علیه السلام در روایات متعددی با حج و عمره مقایسه شده و به برتری زیارت به شرح ذیل اشاره شده است:

روایاتی زیارت امام حسین علیه السلام را معادل یک حج قبول شده با رسول خدا صلی الله علیه و آله (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ص ۱۵۷-۱۵۸) یا معادل یک عمره قبول شده (مَبْرُورَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ) به شمار آورده است (همان، ص ۱۵۵-۱۵۶). روایاتی نیز امام حسین علیه السلام را نزد خداوند گرامی تر از بیت خدا معرفی کرده (إِنَّ الْحُسَيْنَ علیه السلام لَا كَرْمُ عَلَى اللَّهِ مِنَ الْبَيْتِ...) (همان، ص ۱۵۹) و زیارتش را معادل چندین حج و عمره مقبوله دانسته است. همچنین در یک روایت معادل ده حج و عمره، در روایتی دیگر معادل حج و عمره و دو ماه اعتکاف و روزه در مسجد الحرام، و در روایتی برابر با بیست حج و عمره مقبوله (مَبْرُورَاتٍ مُتَقَبَّلَاتٍ) دانسته شده است. نیز در روایتی بهتر از بیست حج (همان، ص ۱۶۰-۱۵۸)، در دیگری برابر با بیست و پنج حج، در روایتی دیگر معادل سی حج مقبول همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله (همان، ص ۱۶۳)، در دیگری معادل پنجاه حج مقبول همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله (همان، ص ۱۶۴)، در دیگری معادل هشتاد حج (همان، ص ۱۶۱)، و در روایتی دیگر معادل نود حج و عمره رسول خدا صلی الله علیه و آله (همان، ص ۶۸) شمرده است. در روایتی دیگر

تصریح شده است که زیارت امام حسین علیه السلام در صورتی که از روی معرفت باشد، معادل یکصد حج همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله ثواب دارد (همان، ص ۱۶۱). در روایاتی نیز آمده است اگر زیارت از روی معرفت باشد و در روزهای عادی انجام شود، ثواب بیست حج و بیست عمره مقبوله و بیست جهاد همراه با پیامبر یا امام عادل را دارد؛ اما اگر این زیارت در روز عید باشد، خداوند ثواب صد حج و صد عمره مقبوله و صد جهاد همراه با پیامبر یا امام عادل را برای زائر می نویسد. نیز هر کس در روز عرفه امام حسین را با معرفت زیارت کند ثواب هزار حج و هزار عمره مقبوله و هزار جهاد در راه خدا همراه پیامبر مرسل یا امام عادل به او عنایت می شود (همان، ص ۱۴۵، ۱۶۴، ۱۷۰ و ۱۸۲). در روایت دیگری امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس حسین را در روز عرفه زیارت کند خداوند برای او ثواب مضاعف می دهد. راوی پرسید: معادل چند حج و عمره؟ فرمود: شمارش نمی شود کرد. گفتم: صدتا، هزار تا؟ امام فرمود: بیشتر از آن. سپس فرمود: «وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا...» (ابراهیم: ۳۴؛ نحل: ۱۸)؛ «اگر نعمت های خداوند را بخواهید بشمارید، نمی توانید» (ابن قولویه، ۱۳۵۶ ش، ص ۱۷۱-۱۷۲). روایتی دیگر نیز حاکی از این است که زیارت عارفانه امام حسین علیه السلام پاداش آزاد کردن هزار برده را دارد و زائر مانند کسی است که هزار اسب زین کرده برای جهاد در راه خدا فرستاده باشد (همان، ص ۱۶۴).

همچنین امام باقر علیه السلام در روایتی فرمود: «هر کس در روز عاشورا حسین علیه السلام را زیارت کند و گریه و زاری نماید خداوند را در روز قیامت ملاقات می کند با ثواب دو هزار حج و دو هزار عمره و دو هزار جهاد که ثواب هر کدام از حج و عمره و جهاد مانند ثواب کسی است که حج و عمره و جهاد را همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام انجام داده باشد» (همان، ص ۱۷۴-۱۷۵).

وعده چنین ثواب های فوق العاده و خیره کننده ای برای خواننده و شنونده سؤال ایجاد می کند و پاسخ مستدل و قانع کننده ای را می طلبد:

سؤال اول. چگونه می توان پذیرفت فضیلت زیارت سیدالشهدا علیه السلام بیشتر از زیارت خانه خدا باشد؟ آیا این گونه روایات به مفهوم کم ارزش جلوه دادن زیارت خانه خدا نیست و

موجب کاستن از انگیزه زائران آن و شکوه و عظمت حج نمی‌شود؟

به این سؤال چندین جواب داده شده است:

یک- تعیین ثواب‌های فوق‌العاده برای زیارت در مقایسه با حج و عمره به معنای رویگردان کردن مردم از حج و عمره نیست؛ به عبارت دیگر معنای روایات یادشده این نیست که زیارت امام حسین علیه السلام بر حج مقدم باشد یا زائران حج را ترک کنند و تنها زیارت کربلا را انجام دهند؛ زیرا حج دستور واجب الهی است؛ در حالی که زیارت امام حسین علیه السلام به اتفاق همه فقهای شیعه عملی مستحب است و استحباب آن هم مشروط به این است که با واجب تزاخم پیدا نکند. شارع مقدس زمانی استحباب چیزی را امضا می‌کند که موجب ترک واجب یا انجام حرامی نباشد؛ حتی اگر کسی نذر زیارت امام حسین علیه السلام کرده باشد و این نذر موجب ترک حج شود نذر او باطل است و باید به حج برود. (عابدی، ۱۳۹۰ش، ص ۱۹۵). همچنان که در دو روایت بعدی نشان داده می‌شود، زیارت هیچ‌گاه جایگزین حج نمی‌شود. امام رضا علیه السلام فرمود: «مَنْ زَارَ قَبْرَ الْحُسَيْنِ علیه السلام فَقَدْ حَجَّ وَ اعْتَمَرَ»؛ «کسی که مزار [امام] حسین علیه السلام را زیارت کند حج و عمره به عمل آورده است». راوی پرسید: حجة الاسلام (حج واجب) از وی رفع می‌شود؟ امام فرمود: «لَا هِيَ حِجَّةٌ الضَّعِيفِ حَتَّى يَفُوتَ وَيُحْجَّ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ»؛ «خیر، زیارت، حج ضعیف است تا قوت گیرد و حج بیت الله الحرام را به جا آورد» (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ص ۱۹۵).

عبدالکریم بن حسان از امام صادق علیه السلام درباره برابری زیارت امام حسین علیه السلام با حج و عمره پرسید. امام در پاسخ فرمود: «إِنَّمَا الْحُجُّ وَالْعُمْرَةُ هَاهُنَا...»؛ «حج و عمره تنها در اینجا (مکه) است»؛ یعنی عمل دیگری جایگزین حج نمی‌شود، اما می‌تواند ثواب حج و عمره داشته باشد؛ چنان‌که آن حضرت در ادامه همین روایت فرمود: «اگر کسی قصد حج کرد و برای آن آمادگی لازم را نیافت، پس به زیارت مزار امام حسین علیه السلام رفت، خداوند برای او حجی می‌نویسد و اگر کسی قصد عمره کرد و برای آن آمادگی لازم را نیافت، پس به زیارت مزار امام حسین علیه السلام رفت، خداوند برای او عمره‌ای می‌نویسد» (همان، ص ۱۵۸).

دو- فزونی ثواب یک عمل بر حج و عمره به زیارت امام حسین علیه السلام اختصاص ندارد، بلکه نمونه‌های متعددی یافت می‌شود که یک عمل نیک هزار برابر حج، بلکه بیشتر از آن ارزیابی شده است؛ برای مثال «برآوردن حاجت مؤمن برتر از یک هزار حج پذیرفته است؛ چنان‌که امام صادق علیه السلام می‌فرماید: برآوردن حاجت مؤمن برتر از هزار حج پذیرفته شده و آزاد کردن هزار بنده در راه خداست» (شیخ صدوق، ۱۳۷۶ش، ص ۲۳۷، مجلس ۴۲). همچنین بازگرداندن مال حرام معادل هفتاد هزار حج پذیرفته است. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در این باره می‌فرماید: «هرآینه رد کردن یک دانگ (یک ششم) درهم حرام نزد خدا برابر با هفتاد هزار حج پذیرفته است» (قطب راوندی، ۱۴۰۷ق، ص ۲۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰، ص ۲۹۶، ح ۱۶). نیز اصلاح میان زن و شوهر ثواب هزار شهید را دارد؛ چنان‌که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «هر کس برای آشتی دادن میان زن و شوهری گام بردارد خداوند به او پاداش هزار شهید را می‌دهد که در راه خدا کشته شده باشند» (شیخ صدوق، ۱۴۰۶ق، ص ۲۸۹). شکیبایی بر مصیبت و بلا نیز ثواب هزار شهید را دارد؛ چنان‌که امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «هر مؤمنی به گرفتاری ای دچار شود و بر آن شکیبایی ورزد برای او پاداش هزار شهید خواهد بود» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۹۲، ح ۱۷). همچنین ثابت قدم ماندن بر دوستی اهل بیت علیهم السلام در دوران غیبت امام زمان علیه السلام. امام زین العابدین علیه السلام در این باره می‌فرماید: «هر کس در زمان غیبت قائم ما بر ولایت ما استوار بماند خداوند پاداش هزار شهید از شهیدان بدر و احد به او عطا می‌کند» (شیخ صدوق، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۳۲۳).

با این توضیح روشن می‌شود که مقصود از روایات مد نظر کاستن از اهمیت حج نیست؛ زیرا اگر حج اهمیت نداشته باشد، معیار قرار گرفتن آن برای ارزیابی ارزش‌های دیگر بی‌معناست؛ همان‌طور که مقصود از احادیثی که پاداش اصلاح میان زن و شوهر یا شکیبایی بر مصائب را یک هزار برابر پاداش شهید ارزیابی کرده‌اند این نیست که مردم از جهاد در راه خدا دلسرد شوند تا به جای جهاد به اصلاح امور خانوادگی بپردازند یا شکیبایی در مصائب پیشه سازند، بلکه هدف، بیان اهمیت پیشگیری از متلاشی شدن خانواده‌ها و

همچنین تشویق به مقاومت در برابر سختی هاست.

به بیان روشن تر از آنجا که اهمیت حج و شهادت در راه خدا بر همه مسلمانان روشن است، پیشوایان اسلام برای متوجه کردن ایشان به ارزش شماری از کارهای مهم در سازندگی جامعه حج و شهادت را معیار ارزیابی قرار داده اند؛ نیز به کسانی که در کنار وظایف و جوبی خود این گونه امور اجتماعی را نیز انجام دهند بشارت داده اند که خداوند از فضل خود پاداشی قیاس ناپذیر با پاداش ایفای وظایف و جوبی به آنان عنایت می فرماید.

سه- فزونی ثواب زیارت بر حج و عمره نیز به زیارت امام حسین علیه السلام اختصاص ندارد، بلکه برای زیارت بقیه امامان علیهم السلام هم این ثواب ها وعده داده شده است؛ چنان که امام جواد علیه السلام فرمود: «مَنْ زَارَ وَاحِدًا مِنْكَانَ كَمَنْ زَارَ الْحُسَيْنَ علیه السلام»؛ «هر کس یکی از ما را زیارت کند مانند کسی است که حسین علیه السلام را زیارت کرده باشد» (شیخ صدوق، ۱۴۰۶ق، ص ۹۸).

امام صادق علیه السلام درباره زیارت حضرت علی علیه السلام فرمودند: «کسی که امیرالمؤمنین علیه السلام را پای پیاده زیارت کند خداوند به هر قدمی یک حج و یک عمره برای او می نویسد و اگر پیاده برگردد، خداوند به هر قدمی دو حج و دو عمره برای او ثبت می کند» (شیخ طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۲۰).

همچنین امام رضا علیه السلام فرمود: «به شیعیان من برسان که زیارت من نزد خدا برابر با هزار حج و عمره پذیرفته است». بنظری می گوید: این موضوع را با امام جواد علیه السلام در میان گذاشتم؛ چگونه می شود زیارت آن امام علیه السلام برابر با هزار حج و عمره باشد؟ امام جواد علیه السلام در پاسخ، ثواب زیارت امام رضا علیه السلام را هزار هزار (یک میلیون) حج بیان کرد: «إِي وَ اللَّهِ! وَ أَلْفَ حَجَّةٍ لِمَنْ يَزُورُهُ عَارِفًا بِحَقِّهِ»؛ «آری، به خدا، و برابر با یک میلیون حج است، برای کسی که او را از سر معرفت زیارت کند» (همان، ص ۸۵، ح ۱۶۸؛ شیخ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۲، ص ۵۸۲، ح ۳۱۸۲).

این روایت ها می تواند اشاره به این نکته باشد که حکمت فضیلت زیارت امام حسین علیه السلام در زیارت سایر امامان علیهم السلام نیز وجود دارد؛ هر چند ممکن است با تفاوت شرایط سیاسی - اجتماعی و آثار مترتب بر آنها فضیلت زیارت آنها متفاوت باشد.

چهار- سفارش فراوان بر لزوم زیارت ائمه خصوصاً امام حسین علیه السلام (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ص ۱۲۲ و ۱۹۳ - ۱۹۴) و فزونی ثواب این زیارت‌ها بر حج و عمره تأکید قطعی بر لزوم آشنایی شیعیان با جایگاه رفیع امامت در فرهنگ شیعه است؛ چراکه بر اساس روایت امام باقر علیه السلام ولایت رکن بی بدیل اسلام است. ایشان فرمودند: «اسلام بر پنج چیز بنا شده است: نماز و زکات و روزه و حج و ولایت و به چیزی دعوت نشده آن گونه که به ولایت دعوت شده» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۱۸). زراره از امام باقر علیه السلام پرسید: «کدام یک از ارکان اسلام برترند؟» امام فرمود: «الْوَلَايَةُ...»؛ «ولایت برتر است؛ زیرا کلید آنهاست و ولی تنها کسی است که به آنها راهنمایی می‌کند» (همان).

رهبر الهی (که به عقیده شیعه کامل‌ترین انسان روی زمین، حلقه اتصال عالم غیب و جامعه بشری، بیان‌کننده کلام الهی و مجری فرمان‌های خداوندی است) در بیان امام رضا علیه السلام چنین توصیف شده است: «امامتِ امام عادل اساس بالندگی اسلام محسوب می‌شود: «إِنَّ الْإِمَامَةَ أَسُّ الْإِسْلَامِ التَّامِي» (همان، ج ۱، ص ۲۰۰، ح ۱). نیز کامل شدن نماز، زکات، روزه، حج و جهاد، فراوانی غنیمت جنگی و صدقات، اجرای حدود و احکام و نگهبانی از مرزها و اطراف به وسیله امام است (همان؛ شیخ صدوق، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۶۷۷). با توجه به مطلب فوق، پذیرفته شدن اعمال انسان در گرو پذیرش ولایت ائمه علیهم السلام است؛ برای مثال حج، که از ارکان اسلام و عبادتی جامع محسوب می‌شود، پذیرش و کامل شدنش مرهون ولایت‌پذیری حجگزار است. امام باقر علیه السلام در این باره فرمود: «تَمَامُ الْحَجِّ لِقَاءُ الْإِمَامِ؛ کامل شدن حج ملاقات امام است» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۴، ص ۵۴۹). همچنین امام صادق علیه السلام فرمود: «إِذَا حَجَّ أَحَدُكُمْ فَلْيَخْتِمِ حَجَّهُ بِزِيَارَتِنَا، لِأَنَّ ذَلِكَ مِنْ تَمَامِ الْحَجِّ»؛ «هر یک از شما که حج گزارد آن را با زیارت ما پایان دهد؛ چون این کار لازمه کامل شدن حج است» (شیخ صدوق، ۱۴۰۸ق، ج ۱۲، ص ۴۵۹).

روایاتی که زیارت امام حسین علیه السلام را ملاک کامل بودن ایمان و دوستدار واقعی بودن امام حسین علیه السلام دانسته در همین جهت تلقی می‌شود؛ چنان‌که امام باقر علیه السلام فرمود: «وَمَنْ

لَمْ يَكُنْ لِلْحُسَيْنِ زَوْارًا كَمَا نَقِصَ الْإِيمَانَ؛ «هر کس زائر حسین نباشد ناقص الایمان است» (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ص ۱۹۳). نیز ترک بی جهت زیارت امام حسین علیه السلام نشانه اهل آتش بودن و خارج شدن از مرام شیعه است. امام صادق علیه السلام فرمود: «هر شیعه در دوران عمرش به زیارت حسین علیه السلام نرود و از دنیا برود شیعه ما نیست» (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ص ۱۹۳). ایشان در روایت دیگری فرمود: [او] اهل آتش است (همان).

این روایات نشان می‌دهد اهمال در امر ولایت موجب می‌شود اعمال انسان بی‌ثمر شود. امام باقر علیه السلام فرمود:

اگر مردی شب‌ها را به عبادت به پا خیزد و روزها را روزه دارد و تمام اموالش را صدقه دهد و در تمام دوران عمرش به حج رود و امر ولایت ولی خدا را نشناسد تا از او پیروی کند و تمام اعمالش با راهنمایی او باشد، برای او از ثواب خدای جل و عز حقی نیست و او از اهل ایمان نباشد (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۱۹).

در روایتی دیگر آمده است امام باقر علیه السلام به مردمی که گرداگرد کعبه طواف می‌کردند نگاه کرد و فرمود: «در دوران جاهلیت (پیش از اسلام) نیز این چنین طواف می‌کردند. تنها به این دلیل مأمور شدند گرد آن طواف کنند که بعد از آن به سوی ما سفر کنند و ولایت و مودتشان را به ما اطلاع دهند و یاری‌شان را به ما عرضه کنند» (همان، ج ۱، ص ۳۹۲).

بر پایه این روایات ولایت اهل بیت علیهم السلام روح و حقیقت دین و نشانه پایبندی به دین است؛ به همین جهت است که حج بدون پیوند با رهبری امام عادل و برائت جستن از سران مشرک حاکم بر جامعه حج حقیقی نیست؛ زیرا حاکمیت ارزش‌های الهی و نظام مبتنی بر توحید تنها با رهبری امام عادل در جامعه تحقق و بالندگی پیدا می‌کند. تأکید بر این موضوع در حقیقت زمینه‌سازی برای حاکمیت فرهنگ اهل بیت علیهم السلام است. یکی از راه‌های دریافت این پیام هم ارتباط قلبی با ائمه اطهار هنگام زیارت است که تأکید شده است از روی معرفت‌خاندان رسالت علیهم السلام باشد. از آنجا که زیارت مزارات اهل بیت علیهم السلام متناسب با میزان معرفت افراد و شرایط زمانی و مکانی با فرازونشیب‌هایی همراه بوده، ارزش

آنها نیز متفاوت است. در مقاطع خاصی از تاریخ زیارت برخی امامان علیهم‌السلام ممکن است به دلیل داشتن پیامی سازنده‌تر فضیلت بیشتری داشته باشد؛ چنان‌که علی بن مهزیار از امام جواد علیه‌السلام پرسید: «چرا زیارت پدر شما برتر از زیارت امام حسین علیه‌السلام است؟» ایشان پاسخ داد: «وَذَلِكَ أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه‌السلام يَزُورُهُ كُلُّ النَّاسِ وَأَبِي لَا يَزُورُهُ إِلَّا الْخَوَاصُّ مِنَ الشَّيْعَةِ»؛ «زیرا امام حسین علیه‌السلام را همه مردم زیارت می‌کنند، اما پدرم را کسی جز شیعیان ویژه زیارت نمی‌کند» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۴، ص ۵۸۴). این حدیث نشان می‌دهد حتی میزان زوار و نوع باورهای آنان در میزان ارزش زیارت مؤثر است؛ اما به نظر می‌رسد زیارت هیچ یک از امامان نمی‌تواند به اندازه زیارت سیدالشهدا علیه‌السلام در تشکیل حکومت دینی مؤثر باشد؛ لذا به زیارت ایشان بیش از هر امام دیگری توصیه شده است.

سؤال دوم. ملاک تفاوت در مراتب زیارت امام حسین علیه‌السلام چیست؟ چرا زیارت امام حسین علیه‌السلام در روایتی برابر با یک حج و عمره، در روایتی دیگر معادل سه حج، و در دیگری معادل ده حج است و این تفاوت‌ها تا دو هزار حج و دو هزار عمره ادامه دارد؟

پاسخ: تفاوت در مراتب ثواب زیارت امام حسین علیه‌السلام دلایل گوناگونی می‌تواند داشته باشد:

۱. تفاوت شناخت زائر از منزلت ائمه اطهار علیهم‌السلام

در شماری از روایات، معرفت زائر ملاک ارزش و ثواب زیارت دانسته شده است. شناخت افراد از مقام و منزلت ائمه علیهم‌السلام متفاوت است و این تفاوت‌ها باعث تفاوت در ثواب زیارت می‌شود؛ چنان‌که در یک روایت آمده است: «هر کس حسین را از روی شناخت حق و حرمت و ولایتش (عَرَفَ بِحَقِّهِ وَ حُرْمَتِهِ وَ وِلَايَتِهِ) زیارت نماید خداوند گناهان گذشته و آینده‌اش را می‌آمرزد» (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ص ۱۳۹).

در روایت دیگری تصریح شده است که زیارت امام حسین علیه‌السلام در صورتی که از روی معرفت باشد، معادل یکصد حج همراه رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم ثواب دارد: «مِائَةٌ حِجَّةٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ» (همان، ص ۱۶۱).

همچنین در روایت سومی وارد شده است: زیارت امام حسین علیه السلام اگر از روی شناخت امام باشد و در روزهای عادی انجام شود، دارای ثواب بیست حج و بیست عمره مقبوله و بیست جهاد همراه با پیامبر یا امام عادل است؛ اما اگر این زیارت در روز عید باشد، خداوند ثواب صد حج و صد عمره مقبوله و صد جهاد همراه با پیامبر یا امام عادل را به او عنایت می‌کند و هر کس در روز عرفه امام حسین را همراه با معرفت زیارت نماید ثواب هزار حج و هزار عمره مقبوله و ثواب هزار جهاد در راه خدا همراه با پیامبر مرسل یا امام عادل به او عنایت می‌شود. در ادامه آمده است: هر مؤمنی که در روز عرفه به زیارت حسین علیه السلام بیاید و در آب فرات غسل نماید خداوند برای هر گام او ثواب حج و مناسک آن را می‌دهد (همان، ص ۱۴۵، ۱۶۴ و ۱۷۰).

۲. میزان خلوص نیت

یکی از سنجه‌های ارزش عمل خالص سازی نیت برای خداوند است؛ بنابراین نیت زائر حسین علیه السلام هر چه خالص تر باشد، به همان اندازه ثوابش بیشتر است. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَ لِكُلِّ أَمْرٍ مَّا نَوَى...»؛ «همانا عمل‌ها در گرو نیت‌هاست و برای هر کس آن می‌رسد که در نظر گرفته است» (شیخ طوسی، ۱۴۱۴ق، ص ۶۱۸). این سخن زمانی گفته شد که ایشان حضرت علی علیه السلام را به فرماندهی یک لشکر منصوب کرد و مردم را به حضور در آن فرمان داد. گروهی گفتند: همراه علی باشیم، بلکه غنیمت نصیبمان شود. پیامبر وقتی این مطلب را شنید سخن بالا را بر زبان راند و در ادامه فرمود: «هر کس در این جنگ برای رسیدن به پاداش الهی شرکت کند اجرش با خداست و هر کس با هدف رسیدن به دنیا برود فقط به همان نائل خواهد شد».

اگر رسول خدا صلی الله علیه و آله ارزش یک ضربت شمشیر امیرالمؤمنین علیه السلام را در جنگ احزاب (خندق) افزون‌تر از عبادت ثقلین (جن و انس) بیان کرد، به جهت خلوص نیت آن حضرت بود: «لَضَرْبَةُ عَلِيٍّ يَوْمَ الْحُنْدَقِ أَفْضَلُ مِنْ عِبَادَةِ الثَّقَلَيْنِ» (ابن طابووس، ۱۳۶۷ش، ج ۱، ص ۴۶۷). همچنان‌که کشته شدن انسان اگر خالصاً لوجه الله و فی سبیل الله باشد، بالاتر از آن ارزشی

یافت نمی‌شود. پیامبر درباره شهادت در راه خدا فرمود: «فَوْقَ كُلِّ ذِي بَرٍّ حَتَّى يُقْتَلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِذَا قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَيْسَ فَوْقَهُ بَرٌّ»؛ «بالتر از هر نیکی، نیکی وجود دارد تا انسان در راه خدا کشته شود که وقتی در راه خدا کشته شد بالاتر از آن نیکی وجود ندارد» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۵۳).

۳. شرایط زمانی و مکانی

بی‌تردید زیارت امام حسین علیه السلام همواره نشان‌دهنده محبت به آن حضرت است. امام باقر علیه السلام در این زمینه فرمود: «مَنْ كَانَ لَنَا مُحِبًّا فَلْيَزْعَبْ فِي زِيَارَةِ قَبْرِ الْحُسَيْنِ...» (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ص ۱۹۳). همچنین دوست داشتن امام حسین علیه السلام باعث آمرزش گناهان و قرار گرفتن انسان در درجه رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌شود (همان، ص ۵۱ - ۵۵ و ۱۴۲). نهادینه کردن این فرهنگ، به‌ویژه در برخی فضاها، اجتماعی - سیاسی دشوار، مشکلات خاص خود را داشت و از باب «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَحْمَرُهَا» (برترین اعمال سخت‌ترین آنهاست) (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۰، ص ۱۹۱) کسانی که در نهادینه کردن این فرهنگ نقش بیشتری ایفا کردند قطعاً از پاداش بیشتری برخوردار بودند.

در برخی زمان‌ها و مکان‌ها شرایط دینداری و پیروی از خط نورانی اهل بیت علیهم السلام به قدری دشوار بود که زیارت ائمه، خصوصاً امام حسین علیه السلام، تنها نماد تشیع محسوب می‌شد؛ به همین جهت ائمه اطهار به آن دستور اکید می‌دادند و آن را نشانه دینداری اعلام، و از ترک آن به شدت نهی می‌کردند. (ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ص ۱۹۳). طبعاً هر چه شرایط زمانی و مکانی متفاوت باشد، ثواب زیارت امام حسین علیه السلام نیز متفاوت خواهد بود.

با توجه به نکات یادشده مقایسه زیارت ائمه علیهم السلام با حج و عمره به معنای مقایسه به لحاظ خاصیت عمل است، نه خود عمل؛ بدین معنا که هر چه زائر معرفت بیشتری داشته باشد و آداب زیارت را بهتر رعایت کند و هدف آن را بیشتر تأمین کند، طبعاً زیارتش کیفیت بهتر و ارزش بیشتری خواهد داشت؛ زیرا در فرهنگ دینی میزان شناخت (معرفت) و خلوص نیت افراد و همچنین وضعیت زمانی و مکانی به لحاظ دشواری و آسانی کار در

میزان ثواب تأثیرگذار است؛ چنان‌که در برخی روایات تصریح شده است که زائران باید «با شناخت حق امام» به زیارت بروند و زیارتشان به خاطر خدا باشد. علامه مجلسی می‌گوید: «یک دلیل برتری عملی نسبت به عمل دیگر می‌تواند مقایسه به لحاظ تأثیر روحی عمل باشد، نه خود عمل؛ یعنی شارع در مقام بیان برتری خود زیارت بر خود حج و عمره نیست، بلکه سخن در خاصیت آن عمل است» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۸۴، ص ۹-۱۰)؛ بنابراین ممکن است زیارت زائری، برابر با یک حج، زیارت زائری دیگر معادل ده حج، زیارت فردی دیگر یکصد حج، زیارت دیگری یکهزار حج و همین طور تا بیش از یک هزار حج ارزش گذاری شود؛ از این رو عده‌های مطرح شده در این روایات مفهوم عددی ندارد، بلکه مقصود از آنها کثرت است؛ لذا در شماری از این احادیث وقتی راوی از برتری زیارت امام حسین علیه السلام بر حج شگفت زده می‌شود، امام علیه السلام بر تعداد آن می‌افزاید و در پایان آیه شریفه **﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا...﴾** (ابراهیم: ۳۴؛ نحل: ۱۸) را قرائت می‌کند.

در اهمیت معرفت ائمه علیهم السلام همین بس که در هیچ آیه و روایتی وارد نشده که اگر کسی در طول حیات خود مستطیع نشد و به حج نرفت، کاستی و نقصی در او یا ایمانش هست. امام حسن عسکری علیه السلام نیز هیچ‌گاه به حج نرفتند؛ اما ولایت ائمه علیهم السلام از ارکان دین است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، که به جز «وحی» سخنی نمی‌گوید، فرمود: «مَنْ مَاتَ وَ لَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً»؛ «هر کس بمیرد و امام زمانش را نشناخته باشد به مرگ جاهلیت (غیر مسلمان) از دنیا رفته است» (خزاز رازی، ۱۴۰۱ق، ص ۲۹۶).

نتیجه‌گیری

این مقاله با هدف پاسخ به سؤال‌هایی درباره برتری زیارت امام حسین علیه السلام بر حج و عمره و چرایی متفاوت بودن آن بود. در پاسخ به سؤال اول روشن شد:

اولاً تعیین ثواب‌های فوق‌العاده برای زیارت در مقایسه با حج و عمره به معنای رویگردان کردن مردم از حج و عمره واجب نیست؛ زیرا حج دستور واجب الهی است و زیارت امام

حسین علیه السلام عملی مستحب است و زیارت هیچ گاه جایگزین حج نمی شود و منظور از این مقایسه مربوط به حج و عمره مستحبی است.

ثانیاً فزونی ثواب یک عمل بر حج و عمره به زیارت امام حسین علیه السلام اختصاص ندارد، بلکه نمونه های متعددی یافت می شود که یک عمل نیک هزار برابر حج بلکه بیشتر از آن ارزیابی شده است.

ثالثاً فزونی ثواب زیارت بر حج و عمره نیز به زیارت امام حسین علیه السلام اختصاص ندارد، بلکه برای زیارت بقیه امامان علیهم السلام هم این ثواب ها وعده داده شده است.

رابعاً سفارش فراوان بر لزوم زیارت ائمه خصوصاً امام حسین علیه السلام و فزونی ثواب این زیارت ها بر حج و عمره تأکید قطعی بر لزوم آشنایی شیعیان با جایگاه رفیع امامت و ولایت اهل بیت علیهم السلام است. در فرهنگ شیعه امامت رکنی بی بدیل است و کامل شدن اعمال عبادی، از جمله حج و عمره، به وسیله ولایت ائمه علیهم السلام محقق می شود.

در پاسخ به سؤال دوم باید گفت متفاوت بودن ثواب زیارت امام حسین علیه السلام نیز می تواند دلایل گوناگونی داشته باشد:

۱. شناخت زائر از منزلت ائمه اطهار علیهم السلام متفاوت باشد.
۲. یکی از سنجه های ارزش عمل خالص سازی نیت برای خداوند است. نیت زائر حسین علیه السلام هر چه خالص تر باشد، به همان اندازه ثوابش بیشتر است.
۳. ممکن است شرایط زمانی و مکانی متفاوت باشد؛ زیرا در برخی زمان ها و مکان ها شرایط دینداری و پیروی از خط نورانی اهل بیت علیهم السلام به قدری دشوار بود که زیارت ائمه، خصوصاً امام حسین علیه السلام، تنها نماد تشیع محسوب می شد؛ به همین جهت ائمه اطهار به آن دستور اکید می دادند و آن را نشانه دینداری اعلام، و از ترک آن به شدت نهی می کردند. طبعاً هر چه شرایط زمانی و مکانی متفاوت باشد، ثواب زیارت امام حسین علیه السلام نیز متفاوت خواهد بود.

منابع

- * قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.
- * نهج البلاغه شریف رضی، محمد بن حسین (۱۳۶۹ش)، تحقیق السيد کاظم محمدی و محمد دشتی، ط ۲، قم، انتشارات الإمام علی عليه السلام.
۱. ابن طاووس، علی بن موسی، (۱۳۶۷ش)، إقبال الأعمال، دار الکتب الإسلامية، تهران، طبع النشر.
۲. ابن قولویه، جعفر بن محمد (۱۳۵۶ش)، کامل الزیارات، تصحیح عبدالحسین امینی، نجف اشرف، دار المرتضویة.
۳. ابومخنف کوفی، لوط بن یحیی (۱۴۱۷ق)، وقعة الطف، تحقیق و تصحیح محمد هادی یوسفی غروی، قم، جامعه مدرسین.
۴. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۳ق)، وسائل الشیعة، تحقیق و تصحیح مؤسسة آل البيت عليهم السلام، قم، نشر مؤسسة آل البيت عليهم السلام، قم.
۵. خزاز رازی، علی بن محمد (۱۴۰۱ق)، کفایة الأثر فی النصّ علی الأئمة الإثنی عشر عليهم السلام، تصحیح عبداللطیف حسینی کوه کمری، قم، بیدار.
۶. راوندی، سعید بن هبة الله (۱۴۰۷ق)، الدعوات (سلوة الحزین)، قم، انتشارات مدرسه امام مهدی عليه السلام قم.
۷. شیخ صدوق، محمد بن علی (۱۴۰۵ق)، کمال الدین و تمام النعمة، تحقیق علی اکبر غفاری، قم، مؤسسه النشر الإسلامي.
۸. ----- (۱۴۰۸ق)، علل الشرائع، بیروت، دار احیاء التراث.
۹. ----- (۱۳۷۶ش)، الأمالی، تقدیم شیخ حسین اعلمی، ط ۶، تهران، انتشارات کتابچی.
۱۰. ----- (۱۴۱۳). من لا یحضره الفقیه، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین.
۱۱. ----- (۱۴۰۶ق)، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ط ۲، قم، دار الشریف الرضی للنشر.
۱۲. طوسی، محمد بن حسن، (۱۴۱۴ق)، الامالی، قم المقدسه، مؤسسه البعثة، دارالثقافة.
۱۳. ----- (۱۴۰۷ق)، تهذیب الأحکام، تحقیق حسن الموسوی الخراسان، ط ۴، تهران، دار الکتب الإسلامية.
۱۴. عابدی، احمد (۱۳۹۰ش)، توحید و شرک در نگاه شیعه و وهابیت: بررسی و نقد افتراات دکتر قفاری بر مذهب شیعه، تهران، مشعر.

۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، الکافی، تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، ط ۴، تهران، دارالکتب الإسلامية.
۱۶. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۳ق)، بحار الأنوار، تحقیق جمعی از محققان، ط ۲، بیروت، دار إحياء التراث العربی.